

ІДЕОЛОГІЯ ТА ПРАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ МАДЯРИЗАЦІЇ В 70-80-х РОКАХ ХІХ СТОЛІТТЯ

МАНДРИК І.О. (Ужгород)

Після 1867 р. для забезпечення влади у багатонаціональній країні угорські панівні сили могли спертися на підтримку всієї монархії. На їх погляд, тільки будівництво національної держави може гарантувати майбутнє Угорщини. Робилося все заради внутрішнього зміцнення дуалістичної системи, яка навіть проголошувалася спадкоємницею революційного 1848 року.

Офіційна політика намагалася компенсувати незадоволення багатьох угорців дуалістичними обмеженнями принципом «твердої руки» стосовно національних меншин і цим самим відвернути увагу громадськості від інших наявних проблем. Деякі хотіли довести, що компроміс 1867 р. став національним надбанням, тому вся їхня практична діяльність була спрямована на зміцнення його внутрішніх підвалин. Популярним стає ототожнення понять нації і держави, точніше угорської політичної нації, що стало одним з основних державно-правових принципів підходу до внутрішньої політики. На території країни інша нація, окрім угорської, як етнічне і мовне поняття, виключалися з державного права. Громадяни Угорщини, уже в силу свого підданства, автоматично стали членами єдиної політичної угорської нації, і в такій якості одержали рівні громадянські права.

Підхід до поняття нації для керівних сил усе більше став уособлюватися зі своєрідним імперським поглядом, згідно якого благополуччя, щастя, безпеку угорців повністю забезпечила дуалістична угода, і будь-які політичні зміни привели б до її зникнення. Після 1875 р. середнє дворянство на чолі з К. Тісою, остаточно зміцнивши свою політичну владу, спробувало перетворити Угорщину в однонаціональну державу. Представники правого, консервативного політичного напрямку повністю відійшли від ліберальних поглядів, стали на шлях проповідування «угорської культурної переваги» [1]. Існування Угорщини як державного об'єднання рівноправних національностей для шовіністів було неприйнятним.

Ці сили завжди вбачали в угорцях єдиних господарів Карпатського басейну, найбільш зрілий народ, який запросив сюди менш розвинені етноси, чим сприяв їх культурному піднесенню. Все це тісно пов'язувалося з етатистськими поглядами на угорську державу, як неподільне історичне об'єднання, чия інтеграція була закономірним і природним явищем, тому будь-яка думка про можливість втрати хоча б клаптика земель св'ятостефанської

корони кваліфікувалася як національна зрада [2]. Навіть ліберали, які відчували протиріччя і проблеми багатонаціональної країни, боялися йти по-новому шляху. Вони не знайшли іншого виходу, як на папері об'єднати усі етноси у єдину угорську політичну націю, переконувати меншини у їхньому юридичному рівноправ'ї. Верхи важко усвідомлювали, що у столітті національно-визвольних рухів, швидко зростає національна самосвідомість усіх народів, у тому числі й малих.

На поверхню виплили численні ідеологи мадьяризації, які зайнялися теоретичним обґрунтуванням необхідності саме такого політичного вибору. З'явилася теза про цивілізаторське покликання Угорщини на сході Європи, оскільки саме вона має стати бар'єром проти російської загрози, культурним центром регіону. Досягнути успіху можна лише тоді, коли вона стане великою однонаціональною країною. Якщо цього не станеться, під натиском німців чи росіян, угорці втратять свою державність. Тільки їхня культура досягла європейського рівня, а культурна спадщина сусідніх народів є другорядною. О. Ясі відзначив, що верхи «обрали політику насильної асиміляції» [3]. Д. Андраші – молодший відверто признавав, що у внутрішній політиці панівне становище зайняли угорці, а інші національності не одержали жодні юридичні права для самостійного політичного розвитку.

Державні органи влади велику увагу надавали розповсюдженню угорської мови, але розуміли, що її добре знання ще не означає перетворення такої людини у справжнього угорця. У ХІХ ст. штучне розповсюдження угорської мови в національних окраїнах було запізнілим кроком, який приносив малу користь. Особливу активність проявив піджупан комітату Зойом Б.Грюнвальд, який вимагав протиставити шовіністичну політику слов'янській зарозі. Німець за походженням, Б.Грюнвальд став головним ідеологом «нової Угощини», прибічником створення однонаціональної держави західного типу. Захоплювався О.Бісмарком, його антипольською політикою [4]. Особливо відверто виклав Б.Грюнвальд свої шовіністичні підходи у книзі «Фелвдік» («Верхній край»). Він твердив, що справжня культура може розповсюджуватися тільки на угорській мові. [5]. Подібні погляди проголошувалися А. Аппоні, Д. Сіладі та іншими відомими політиками.

Шовініст Г.Молдован вимагав активного державного втручання у справи національностей, які одержали надто велику свободу. Угорська нація діє

без усякого розрахунку й плану, тому не може повністю скористатися своїми правами. На його думку, прийняті закони надто ліберальні, ведуть до катастрофи. Тому необхідно змінити закон «Про національне рівноправ'я», особливо таких його статей, які дозволяють вживання у місцевому самоуправлінні неугорських мов. На його погляд, в усіх державних установах може вживатися тільки державна мова. Взагалі робився такий крайній висновок: угорська нація має або знищити своїх ворогів, або повернути їх на свій бік [6].

Серед ідеологів мадяризації були й такі високопоставлені, як майбутній голова уряду кінця ХІХ століття Д.Банфі. На його думку, Угорщина мала перетворитися у справжню національну державу. У протилежному разі, вона становитиме горючий матеріал для слов'янських і румунських державних об'єднань, а значить не зможе на вічні часи зберегти свою територіальну цілісність [7].

Поряд з пропагандою мадяризації серед простих людей різних національностей утверджувалося почуття спільності, потяг до взаємозв'язків. Серед кращих діячів угорської культури були такі, які багато робили для культурного піднесення національних меншин. З іншого боку, лунали заклики надати представникам других народів реальне право займати високі державні посади, відчувати себе рівноправними угорцями.

Ліберали вважали, що кожний громадянин може вільно користуватися своєю мовою, реалізувати інші культурні та професійні права. У них проголошення рівності усіх громадян ще не означало право національних меншин на територіальну автономію, бо це кваліфікувалося як замах на угорську національну єдність та державність. Ліберали також проголошували угорське верховенство у Карпатському басейні, але враховуючи багатонаціональність країни, засуджували насильну мадяризацію, як порушення основних громадянських прав. У 1872 р. Ф.Деак ще говорив про необхідність відкриття сербської гімназії, про шкідливість насильної мадяризації.

Л. Кошут переконував, що в другій половині ХІХ ст. жодна нація не може відмовитися від самоуправління, але при цьому виступав за збереження Угорщини в її історичних кордонах, перебільшував значення тисячолітньої спільності долі сусідніх народів, заслуги угорської нації у захисті їхніх інтересів. Приблизник Л.Кошута, Д. Ірані заявив у парламенті: «Людина, яка зуміє вдало вирішити національне питання, стане другим Арпадом» [8].

Опозиційна партія незалежності не виробила жодної програми щодо вирішення проблем національних меншин. Більше того, значна частина її членів виступала з крайньо націоналістичних позицій, скотилася у табір шовіністів і антисемітів. Не допомогли й застереження Л.Кошута і колишнього

керівника партії – Л. Мочарі про необхідність застосування більш гнучкої стратегії щодо меншин.

Й. Кріштофі признавав, що пустила коріння ідея побудови «національної держави», тобто мадяризація 10 мільйонами угорців 10 мільйонів громадян інших національностей. Шовіністичним настроєм «ніхто не смів протистояти», поскільки вони були невведені у ранг державної політики, а тому... неугорські громадяни опинилися поза законом» [9]. Трагічна помилка усього суспільства привела до Трианону. Шовіністична політика, на погляд Й.Кріштофі, повністю суперечила ідеям 1867 р. Він самокритично визнавав, що марними є спроби перекласти відповідальність на того чи іншого політика, оскільки вона «... обтяжує усю націю» [10]. Причина крилася у невірному політичному курсі, заздалегідь приреченому на поразку.

1 квітня 1875 р. Рада міністрів Угорщини прийняла рішення заборонити діяльність «Матіца словенска», конфіскувати все її майно. Правовим органам доручалося провести ретельне розстеження діяльності словацької культурницької організації [11]. Прохання керівництва «Матіца словенска» до голови уряду К. Тіси відмінити прийняте рішення не допомогло, як залишилися без відповіді і чисельні аргументи про антизаконність урядового вердикту. Міністр внутрішніх справ висунув єдиний мотив: у своїй літературній діяльності «Матіца» переважно спиралася на твори, які фальсифікують угорську історію, сіють ненависть до держави і угорської нації [12]. Після насильного розпуску «Матіца словенска» не пройшов і тиждень, як у справі пролунали масові парламентські запити, протести. І не лише з боку депутатів національних меншин. М.Йокої у своїй газеті писав, що дії «угорських шовіністів» порушують ідеї свободи і законності. Керівники партії незалежності Д.Ірані, Л.Мочарі також різко засудили державне втручання у справи національно – культурного товариства, виступили проти насильної асиміляції інших народів [13].

4 грудня 1875 р. сербський депутат С.Мілетич вніс запит до К.Тіси з приводу заборони словацького культурного товариства, поставив конкретні запитання. Через декілька днів голова уряду відповів у тому дусі, що держава не може терпіти нападки на свої інститути, тому у своїх діях уряд керувався вищими державними інтересами [14]. С.Мілетич не прийняв аргументи К.Тіси. Правда і сам С.Мілетич не був позбавлений націоналістичних крайнощів, що не сприяло вираженій критиці державного шовінізму. У 1884 р. словаки знову звернулися з проханням дозволити діяльність «Матіца словенска», повернути конфісковане майно. До К.Тіси прибула спеціальна делегація, але аж до Першої світової війни словаки так нічого не домоглися. Майно було передане у власність проугорської культурної організації [15].

Замість розпущеної «Матіца словенска», у 1883 р. під урядовою егідою було створено «Культурне товариство Верхнього краю», яке у всіх сферах життя покликане було утверджувати серед словаків угорську мову та культуру.

З нагоди проголошення спадкоємця сербського трону князя Мілана Обреновича дорослим і святкування цієї події у Белграді, угорський уряд побоювався проявів великосербських симпатій з боку своїх громадян. 11 серпня 1872 р. це питання обговорювалося на Раді міністрів, де відзначалося, що сербська партія С. Мілетича обов'язково використає подію для демонстрації антиугорських настроїв. До акції можуть підключитися члени таємної організації «Омладіна», які лише чекають на відповідний сигнал. Від місцевих органів влади уряд вимагав добре підготуватися до можливих демонстрацій, проявити твердість у придушенні всіляких антидержавних рухів, своєчасно інформувати центр [16]. Через декілька днів прийшло повідомлення, що у південних населених пунктах проводиться активний збір підписів під вітальною адресою спадкоємцю сербського престолу, де висловлювалися симпатії до чужого монарха, звучало прохання захистити інтереси сербів Угорщини [17]. Уряд рішуче попереджував, що всілякі прояви симпатій до Мілана будуть сприйматися як непатріотичні.

5 липня 1876 р. за звинувачення у «підбурюванні і образу монарха», за організацію добровольців на допомогу сербам у війні проти турків, з депутата С. Мілетича було знято право недоторканості. Невдовзі лідера сербів Угорщин заарештували, а будапештський суд засудив до 5 років тюремного ув'язнення. На його захист виступив депутат – угорець Л. Мочарі, котрий кваліфікував дії властей як «політичний акт». У своїй газеті він писав, що ізоляцією С. Мілетича уряд К. Тіси продукує насильство, застосовує усі засоби для демонстрації твердої політики стосовно національних меншин [18]. Уряд нічого не робив для того, щоб заспокоїти сербів, словаків, румунів та інших, доказати на практиці, що закон і справедливість надійно захищають їх громадянські права. Правда, під натиском внутрішніх та зовнішніх протестів, у 1879 р. С. Мілетич був достроково звільнений з ув'язнення.

22 травня 1879 р. король Франц Йосиф підписав закон «Про вивчення угорської мови у закладах народної освіти». Відповідно до його положень, кожний майбутній педагог, після завершення навчання мав вільно володіти державною мовою. У населених пунктах, де проживали угорці і неугорці, з 1883 р. мали право працювати лише такі вчителі, котрі в усіх народних школах могли викладати угорську мову як обов'язковий предмет. Незважаючи на подібні зусилля, і в кінці XIX ст. 83% неугорців не знали розмовляти державною мовою [19].

Органи влади всіляко підтримували діяльність різноманітних культурних, освітніх, мовних товариств, які покликані були розповсюджувати угорську культуру, у тому числі й серед національних меншин. У статутах прямо проголошувалася мета: «Розповсюджувати угорську державницьку ідею і культуру» [20].

Перше товариство створили у комітаті Шариш, у статуті якого ставилося завдання усіма засобами сприяти «новому угорському завоюванню» цих словацьких та русинських територій [21]. Культурно – освітні товариства виникли у Задунайщині, у 1882 р. у Верхньому краї (Словаччина), у 1885 р. в Трансільванії [22]. Заради «пробудження національного духу», подібні товариства зародилися майже в усіх комітатах. На окраїнах вони одержували щедру матеріальну допомогу від держави, церкви, великих землевласників.

Мадьяризація стала лозунгом культурних товариств, які за словами російського дипломата, «присвятили свої зусилля проведенню угорської державної ідеї серед іногородців окраїн» [23]. Незважаючи на втрати, в основній своїй масі слов'яни і румуни не тільки не піддалися мадьяризації, але навіть зростали чисельно, зуміли зберегти свою національну ідентичність і культуру.

У проведенні політики мадьяризації не було суттєвої різниці між урядовою ліберальною партією і опозиційною партією незалежності, навпаки, останні ще більше старалися, посилалися на те, що угорці тільки захищаються, поскільки меншини намагаються підірвати засади державності [24]. Часто з верхніх прошарків національних меншин виходили більшість ренегатів, які поряд з німецькими і єврейськими мадьяронами, склали найбільш шовіністичну частину угорської інтелігенції та бюрократії [25]. Прості угорці не схильні були підтримувати процес асиміляції сусідніх народів, воліли за краще жити в мирі і дружбі зі словаками, румунами, сербами, хорватами, українцями, німцями та іншими народами, спілкувалися з ними. Насильна мадьяризація не мала історичних коренів, була штучним, нав'язаним зверху явищем, роль і наслідки якого не треба перебільшувати.

Безперспективність проголошеного курсу на асиміляцію всіх етносів країни визначалося рядом факторів: 1. По другий бік кордону ці народи мали одноплемінників, від яких одержували політичну, культурну і моральну підтримку; 2. Проходив процес росту національної самосвідомості усіх народів; 3. Проявлялася толерантність сусідніх етносів один до одного, взаємовплив культур; 4. Найважчими були труднощі вивчення угорської мови. Можна виділити й інші фактори, такі як релігійна розколотість угорців – в основному на католиків і реформаторів, а також посилення різноманітного впливу

еврейства. У таких умовах для угорських шовіністів марним було сподіватися на масову підтримку своїм намірам з боку співгромадян. Сам угорський народ, навіть з включенням усіх мадяронів, був малочисельним для успішного протистояння з оточуючими державами, тому «при першому зіткненні з ними ця держава розсиплеться, як це уже бувало з нею...» – знаоче писав слов'янофіл О.Будилович [26].

Відомий російський дослідник Л.Василевський наводив цинічні твердження угорських шовіністів про те, що мадяризація є природним процесом поглинання менш обдарованих народів більш культурними. Даючи політичну оцінку процесам, котрі стимулювалися правлячими верхами, російський консул у Будапешті А.Базілі відзначав, що Угорщина «безумно посягає на права своїх народностей, тому фатальним шляхом котиться до своєї загибелі» [27].

Англійський вчений А.Тейлор писав, що більшість державних посад, як і «вільні професії», майже виключно займали угорці. Вся література і практично всі газети виходили на угорській мові. Панівна нація мала 80% газет, у той час як 3 млн. румунів лише 2,5%, 2 млн. словаків 0,64%, а 300 тисяч малоросіян (українців Закарпаття) – всього 0,06% [28].

У 1882 р. львівська газета «Дело» повідомляла читачів про активні дії угорського уряду у проведенні мадяризації слов'ян, а прикривалася така політика вдаваною необхідністю протидіяти панславистській агітації [29]. Газета неодноразово писала про «страшне гноблення усіх неугорських народностей», очікувала зростання національної самосвідомості народів, їх виступ проти мадяризації.

Уряд К.Тіси використав адміністративну реорганізацію комітатської системи для зміцнення свого становища. У 1886 р. були урізані автономні привілей районів і вільних королівських міст. Особлива увага зверталася на процес мадяризації системи управління. Досить сказати, що в центральних державних установах 95%, у комітатському управлінні – 93%, серед суддів і прокурорів – 97%, серед державних учителів – 82% складали угорці [30]. Мадяризації підлягали різноманітні державні інститути – адміністрація, суд, пошта, залізниця. Торкнулася вона й церковного богослужіння.

При працевлаштуванні на державні залізничі перевага надавалася звільненим у запас військово-службовцям, які вільно володіли угорською мовою, засвідчили свою прихильність до мадяризації. На керівні посади висувалися вихідці з джентрі, які надали службовцям – залізничникам ореол панської професії. Прихід у державні установи дворянських вихідців і мадяризація були між собою тісно пов'язані. Неугорські службовці часто змушені були змінювати прізвища, усіяко демонструвати свою підтримку «національної ідеї» [31].

Посилаючись на можливість війни Австро-

Угорщини з Росією, міністр внутрішніх справ вимагав наймати для роботи на залізницях людей «виключно угорського та німецького походження». Працівники мали мати бездоганну політичну репутацію, щоб на їхню патріотичну відданість при будь-яких обставинах можна було розраховувати [32]. Після 1878 р. була перевірена лояльність до держави усіх вищих митних і залізничних службовців. Документи містять поіменний список чиновників, їхні ділові та політичні характеристики [33]. Таким чином, права представників національних меншин на професійну діяльність обмежувалися, а в разі їх «антипатріотичної» поведінки – звільнялися з роботи.

Єдиним з ведучих угорських політиків, хто виступив проти згубної державної політики був Л.Мочарі, який національне рівноправ'я вважав необхідною умовою для мирного співжиття усіх народів Угорщини. Публіцист, депутат парламенту, голова опозиційної партії незалежності, він став відомим в країні і за її межами як прибічник демократичного вирішення національного питання, примирення зі слов'янськими народами, а також з румунами Трансільванії.

Угорський демократ був серед перших, хто зрозумів: від вирішення національного питання залежить майбутнє країни, бо «не може бути вільним такий народ і суспільство, яке ставить інші народи у невідгдане становище, позбавляє їх основоположних прав» [34]. Л.Мочарі бачив, що відношення до меншин є головною проблемою дуалістичної Угорщини, від якої залежить її життєздатність. Для нього поняття «країна», «батьківщина», «нація» не тотожні, хоча й тісно пов'язані між собою. Існує Угорщина, яка є батьківщиною усіх людей, котрі проживають на її території. Є окрема угорська нація, але поряд з нею існує і словацька, сербська, хорватська, румунська нації [35]. На його переконання – добрий румун, добрий серб, одночасно є і добрим патріотом. Подібні погляди суперечили концепціям навіть такого ліберала, як Й.Етвеш.

Л. Мочарі писав, що дуалістична угода обмежує державну незалежність країни, ставить під сумнів права угорського «парламентського уряду», усю комітатську систему [36]. Як з точки зору національних інтересів, так і в економічному плані, повна підтримка Австрії таїть велику загрозу. На його погляд, щодо Угорщини проводиться колоніальна політика, яка не дозволяє зайняти їй належне місце серед інших європейських держав. Повна катастрофа може настати після того, коли у слушний момент Росія використає національні меншини, спрямує їх проти угорців [37]. Тоді збудуться слова Л.Кошута, що Угорщина стане полем битви, на якому згорять крила австрійського орла. Л.Мочарі був переконаний, що демократичний розвиток рано чи пізно приведе до створення у Східній Європі

національних держав. Між ними може виникнути політичний союз, але тільки на основі повного рівноправ'я і врахування взаємних інтересів.

Л.Мочарі заявив, що навіть обмежені положення закону від 1868 року «Про національне рівноправ'я» не виконуються у таких сферах, як освіта і культура; багато його параграфів залишилися тільки на папері. Його позиція викликала неприязнь угорської преси та шовіністів. Незалежний політик твердив про необхідність рахуватися з інтересами інших народів країни, відкрити їм простір для вільного вживання рідної мови, здобуття освіти. Правда, він ніколи не признавав право меншин на окрему територіальну автономію, але впродовж усього життя мужньо відстоював їх культурний розвиток. Це було нелегко робити, поскільки всі політичні партії намагалися перевершити одна одну у мадяронстві. Мрія великодержавних шовіністів створити однонаціональну державу була не чим іншим, як божевіллям. На жаль, позиція Л.Мочарі стала голосом волаючого у пустелі. Він виступав за рівноправ'я усіх народів, але проти розпаду історичної Угорщини, бо вважав такий хід подій дуже небезпечним з точки зору розвитку всієї ситуації в регіоні. Найважливішим засобом демократизації національних відносин він бачив в освіті на материнській мові та юридичного визнання рівноправ'я усіх народів. Вільне вживання мови не завдасть Угорщині жодної шкоди, поскільки «мова ніколи не може змінити положення нашої конституції» [38]. Зрозуміло, що офіційне використання рідних мов на місцях посилило б роль комітетів у вирішенні загальнодержавних справ, втягнуло б більші маси людей до державного управління. У таких умовах чиновники були б змушені вивчати мову більшості населення регіону.

У 1879 р. гостра парламентська дискусія розгорілася у ході обговорення шкільного закону, особливо його 4 параграфу, який передбачав обов'язкове вивчення в усіх школах країни угорської мови. 30 квітня виступив Л.Мочарі, який навів вагомні аргументи проти доцільності насильного нав'язування угорської мови, поскільки це не дасть позитивні результати [39]. Протилежне проповідував депутат Б.Грюнвальд, який вважав за можливе мадяризувати неугорське населення країни. Правда й він бачив, що стосовно широких мас реалізувати таку програму неможливо, тому пропонував починати з середньої школи [40]. Л.Мочарі заявив, що не існує необхідності в тому, щоб кожний житель країни вільно володів угорською мовою, поскільки закон 1868 р. передбачає вживання у місцевих органах управління мови більшості населення [41]. Було зрозуміло, що після введення обов'язкового вивчення угорської мови у закладах освіти, наступним кроком стане її обов'язкове вживання в усіх державних установах.

У наданні релігійної автономії сербам, румунам, словакам Л.Мочарі вбачав утвердження їх національного духу, національної свободи. Саме тому він виступив проти так званого карного «кодексу Чехемегі», введення до законодавства поняття «національне підбурення», проти двоякого підходу до національних процесів, їх юридичної класифікації [42].

Панславизм Л.Мочарі пояснював конкретними обставинами. Його поява обумовлювалася агресивними планами російських правлячих сил, а не якимись містичними думками про особливу слов'янську єдність. Він прийшов до висновку, що в ході розвитку слов'янських народів, головним спільним моментом для них є зростання відчуття родинних зв'язків, а не сподівання на допомогу царизму. Серед слов'янства зростає національна самосвідомість, намагання стати на шлях будівництва громадянського суспільства [43].

Радикальний демократ рішуче засудив урядову політику мадяризації, як таку, що «може мати катастрофічні наслідки» [44]. Дійсно, у містах проходить процес асиміляції, але у регіонах компактного проживання меншин, це неможливо. Л.Мочарі добре бачив тяжіння інших народів до відокремлення від Угорщини, тому єдину альтернативу вбачав у дружбі народів, у їх примиренні. Воно можливе на основі закону 1868 р., який треба неухильно виконувати [45]. Протягом усієї політичної кар'єри він домагався його дотримання, за що шовіністи навіть назвали його «зрадником батьківщини».

Особистий авторитет угорського політика серед національних меншин був настільки великим, що йому з різних місць пропонували балотуватися до палати депутатів. У 1887 р. своїм представником його обрали румуни Трансільванії. Румун за національністю генерал Т.Дода зняв свою кандидатуру, щоб таким чином поступитися місцем Л.Мочарі. На його погляд, незалежна і сильна Угорщини має повернутися лицем до Балкан, вступити в дружні відносини з сербами і румунами, задовільнити інтереси меншин, які мають зіграти роль своєрідного моста до сусідніх країн [46]. Громадськість майже не звертала увагу на заклики Л.Мочарі, тим більше не сприймала його ідеї.

Угорський політик прийняв програму румунів, за винятком вимог про надання Трансільванії і прилеглій частині Банату такої політичної автономії, яку мала Хорватія. Він обіцяв захищати комітетське самоуправління, свободу виборів, визнання прав місцевих національних товариств, надання їм матеріальної допомоги, вільне користування в установах освіти румунською мовою нарівні з угорською [47]. За подібну позицію Л.Мочарі був виключений з партії незалежності, поскільки для її керівництва вона була радикальною, «не патріотичною». Політик виявився ізольованим навіть у своїй партії незалежності,

бо її лідери стали на шлях схвалення мадяризаторської політики уряду К. Тіси. А колишній голова чітко вказав, що потрібно вибирати між двома політичними напрямками: або мадяризація, або повна державна незалежність [48].

15 лютого 1887р. у парламентському виступі депутат нагадав: ніколи не слід забувати, що Угорщина є багатонаціональною державою, а її уряд в однаковій мірі відповідає за угорців, словаків, сербів, румунів. Держава – це не об'єднане угорське культурне товариство, поскільки у ній проживають громадяни різних національностей, серед яких треба рівномірно поділити не лише обов'язки, але й справедливість. Уряд марно сподівається на те, що своєю націоналістичною політикою може прикрити свою нездатність подолати бюджетний дефіцит, зростання державних боргів, взагалі погане керівництво [49]. У своїх переконаннях Л. Мочарі залишався самотнім, не одержав підтримки не лише у партії незалежності, але і в країні, проте свої демократичні погляди не змінив до кінця життя. Залишався на позиції, що Угорщина є багатонаціональною країною, а відповідно до цього й потрібно налагодити управління нею.

Національна політика угорської держави аналізувалася як сучасниками, так і наступними поколіннями дослідників. Одні просто констатували її слабкі сторони, негатив, інші пробували зробити необхідні висновки, а ще інші – бачили у ній тільки трагічне непорозуміння, допускали крайні оцінки, котрі кидали тінь на увесь угорський народ. Сучасний французький вчений Ж.М. Леклерк вважає, що націоналізм завжди супроводжує мирний перехід від абсолютизму до конституційного порядку [50]. Це відносилось і до дуалістичної Угорщини, констатує дослідник Г.Фейтї, де ліберальна любов до батьківщини поступово переросла у націоналізм, тобто у таку ідеологію, яка свободу і права нації ставить вище свободи людини [51].

Дуалістична угода забезпечувала правлячим колам Угорщини верховенство над національними меншинами, котрі склали більше половини населення країни. Стало однозначно зрозумілим, що угорці домоглися збільшення своєї влади над словаками, румунами, сербами, хорватами, українцями та іншими менш чисельними етнічними групами. Сили націоналізму зміцнили, перед ними відкрився новий простір. Середнє та дрібне дворянство намагалось за рахунок інтересів національних меншин посилити свій вплив. Слов'янські та румунські лідери різко виступили проти дуалістичної угоди, пра-

вомірно вважаючи її важким ударом по інтересах своїх народів.

З іншого боку, в угорських правлячих колах утверджувався сліпий страх перед слов'янською загрозою, перед «панславізмом», страх поглинення ним. Історична доля усіх народів Тисо – Дунайського басейну була тісно пов'язана між собою, спільними були їхні життєві інтереси. На окраїнах держави більшість великих землевласників, вищих державних чиновників були угорського походження, а тому національні вимоги меншин викликали у них побоювання втрати не лише політичного, адміністративного, але й економічного впливу. Шовіністи проголосили, що тільки угорська нація змогла створити у середньому Подунав'ї державу, яка може протистояти загрози з Півночі і з Півдня на європейську цивілізацію, може просувати на Схід культуру, тому у збереженні і зміцненні Угорщини зацікавлена Європа. Шовіністи, апелюючи до середніх прошарків суспільства, втокмачували, що національні рухи є ворожими до всіх угорців, становлять загрозу самому їх існуванню, поскільки вони можуть «потонути у слов'янському морі». Середнє дворянство, яке втрачало землі і розорялося, намагалось збільшити свій політичний вплив, тому поступово ставало носієм націоналістичної ідеології, поривало зв'язки з ліберальними традиціями.

Угорський великодержавний шовінізм, який зароджувався в епоху К.Тіси, поставив за мету консолідувати країну в національному відношенні, тому намагався доказати, що тільки захищається, а меншини хочуть ліквідувати основи цієї держави, існуючої системи. Саме ці сили стимулювали прийняття виборчого, шкільного законів, проводили політику адміністративної централізації. Результат такої політики – негативний, поскільки вона не одержала підтримку у багатомільйонних пластах угорського селянства, в усього народу.

Дуалістична угода прискорила наростання угорського націоналізму, розкрила перед ним вільний простір. Етнічні меншини відповіли пасивним опором, але не зуміли паралізувати політичне життя країни тим, що залишилися поза парламентськими дискусіями. Хвиля мадяризації співпала з розвитком капіталізму. У 70-80-х рр. XIX ст. національні протиріччя в Угорщині ще не стояли на першому плані, але в наступний період вони ще більше ускладнилися, поступово переросли в одну з основних проблем. Без докорінних змін вирішити наростаючі суперечності було неможливо.

ЛІТЕРАТУРА

1. A nemzeti ideologia multja es jelene. Bp., 1966, 71.
2. Kovács Endre. Szemben a történelemmel. Bp., 1977, 457 l.
3. Jászi Oszkár. A nemzetiségi kérdés és Magyarország jövője. Bp., 1911, 22 l.

4. Godolák Lajos. Mocsáry Lajos és a nemzetiségi kérdés. Bp., é.n., 27 l.
5. Grünwald Béla. A Felvidék. Bp., 1878, 18 l.
6. Moldován Gergely. A románság. II kötet. Nadybecskerek, 1896, 428 l.
7. Bánfy Dezső. A magyar nemzetiségi politika. Bp., 1902, 212 l.
8. Kocsai Géza. Magyar történelmi sorsfordulok és a nemzetiségi kérdés. Bp., 1959, 7 l.
9. Kristoffy Jozsef. Magyarország kálváriája. Bp., 1927, 827 l.
10. Ibidem, 828 l.
11. Országos Levéltár.(OL).Budapest. Büntető Törvénykönyv (BT) 1875 : XXII/5.
12. Magyarok a Kárpát – medencében. 2 kiadás. Bp., 1989, 176 l.
13. Lacko Mihály. Halál Párizsban. Bp., 1986, 35-36 ll.
14. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 1 kötet. 1867 – 1892. Bp., 1952, 516 l.
15. Ibidem, 521 l.
16. OL BM K-148-1872-IVA tétel – 4361/3817.
17. Ibidem.
18. Edyvetértés. 1878. január 20.
19. Magyarok a Kárpát – medencében. 2 kiadás. Bp., 1989, 178 l.
20. ДАЗО, ф.10, оп.15, од. зб. 382, с.83.
21. Kemény G. Gábor. A magyar nemzetiségi kérdés története. Bp., 1947, 132 l.
22. A magyar nacionalizmus kialakulása és története. Bp., 1964, 171 l.
23. АВПРИ, г. Москва, ф. 133 Канцелярия МИД, оп. 469, 1889, д.91, с.148.
24. Kovács Endre. Szemben a történelemmel. Bp., 1977, 485 l.
25. Будилович А.С. Современный мадьяризм в перспективах угро – славянской истории и жизни. – С. Петербург, 1902, с.10.
26. Там само, с.12.
27. АВПРИ, ф. 133 Канцелярия МИД, оп.469,1889, д.91,с.145.
28. Tajlor By A.Ó.É. The Habsburg monarchy. 1815 – 1918. London, 1941, s.157.
29. Дело. – 1882. – 11 (23) сепня.
30. Hanák Péter. Magyarország a monarchiában. Bp., 1975, 241 l.
31. Gadancz Béla. A vasutas munkásmozgalom története. Bp., 1985, 17 l.
32. OL BM K – 149 –1878 –2 tétel, 71 l.
33. Ibidem, 74-87 l.
34. Kemény G. Gábor. Mocsáry Lajos és a nemzetiségi egyenjogúság. Bp., 1976, 600 l.
35. Mocsáry Lajos emlékkönyv. Bp., 1979, 269 l.
36. A Hon. 1867. január 31.
37. Az 1875. évi Képviselőház naploja. XV kötet. Bp., 1878, 99 l.
38. Mocsáry Lajos válogatott írásai. Bp., 1958, 169 l.
39. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. 1 kötet, 1867-1892. Bp., 1952, 603 l.
40. Ibidem, 670 l.
41. Ibidem, 693 l.
42. Kemény G. Gábor. Mocsáry Lajos. 1826-1916. Bp., 1977, 29 l.
43. Toth Ede. Mocsáry Lajos élete és politikai pályakezdete 1826-1874. Bp., 1967, 329 l.
44. Toth Ede. Mocsáry, Eötvös, Madách a nemzetiségi kérdésről az abszolutizmus válságának éveiben. Bp., 1962, 145 l.
45. Mocsáry Lajos válogatott írásai. Bp., 1958, 172 l.
46. Mocsáry Lajos. Néhány szó a nemzetiségi kérdéstről. Bp., 1886, 18 l.
47. АВПРИ, ф. 133 Канцелярия МИД, оп. 469, 1888, д.100, с.307.
48. Mocsáry Lajos. A közözügyi rendszer zárszámadása. Bp., 1902, 243 l.
49. Magyarok a Kárpát – medencében. 2 kiadás. Bp., 1989, 184 l.
50. Leclerk Jan Michel. La Nation et L'ideologie. Paris, 1979, 81 p.
51. Fejtő Ferenc. Rekviem egy hajdan – volt birodalomért. Ausztria – Magyarország szétrombolása. Bp., 1990, 112 l.

РЕЗЮМЕ

ИДЕОЛОГИЯ И ПРАКТИКА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОЛИТИКИ МАДЬЯРИЗАЦИИ В 70-80-е ГОДЫ XIX ВЕКА

Мандрик И.А. (Ужгород)

Дуалистическое соглашение 1867 г. укрепило взгляды руководящих кругов, что только национальное государство, его административная централизация, могут гарантировать будущее исторической Венгрии. После 1875 г. правительство во главе с Калманом Тисой начало предпринимать действия по превращению многонациональной страны в однонациональную, а идеологи пытались доказать наличие «венгерского культурного преимущества», отказывая этническим меньшинствам в полном равноправии. Появились разнообразные теории мадьяризации, стремившиеся оправдать именно такой политический выбор. Его безперспективность была очевидна с самого начала, более того, пагубность, поскольку он не получил должной поддержки даже в массах венгерского народа.

Единственным ведущим деятелем, который открыто выступил против государственного курса на мадьяризацию национальных меньшинств страны стал Лайош Мочари, но его позиция и предостережения не были приняты большинством.

SUMMARY

IDEOLOGY AND PRACTICE OF REALIZATION OF THE STATE POLICY OF HUNGARIZATION IN 70-80 TH OF THE XIX CENTURY

Mandryk I.A. (Uzhhorod)

Dualistic treatment of 1867 fixed the views of the leading circles that only the national state, its administrative centralization are able to guarantee the future of the historic Hungary. Since 1875, the government in the head with Calman Tisa began to apply actions about the transformation the country from multinational into mononational, and ideologists tried to prove the fact of the «hungarian cultural advantage» refusing the ethnic minorities in their complete equality. Different theorists of hungarization appeared aiming at justifying this very political choice. Its absence of perspective was evident from the very beginning, more over, harmfulness, because it didn't get the awaited support even among the mass of the Hungarian people.

The only leading figure who opposed the governmental course on hungarization of the national minorities of the country was Layosh Mochari but his position and warnings were not accepted by the majority.

НАЦІОНАЛІЗМ ЯК ФЕНОМЕН РАДЯНСЬКОЇ ІСТОРІЇ
(1920-1930-ті рр.)

СУРНІН В.Б. (Ужгород)

На момент виникнення більшовизму (1903 р.) націоналізм, як особлива ідеологія, існував більше 100 років, а як соціально – історичне явище у формі національних рухів, – кілька століть. Спрямовані проти будь – якого національного гніту, за суверенність нації, національні рухи розгортались під впливом модернізації і були процесом невідворотнім і прогресивним. У XIX ст. вони охоплювали як Захід. Європу, так і Росію – правда, із деяким запізненням тут у фазах розвитку.

Будучи лідером молодій амбіційної партії, що претендувала на зверхність у російському революційному русі, Ленін прекрасно розумів небезпеку націоналізму. Адже національна ідея, оволодівши масами, загрожувала перспективам розвитку класової боротьби. Тому викривання націоналізму як анти тези принципу пролетарської солідарності стало альфою і омегою політики більшовицької партії у національному питанні на усіх етапах її боротьби за перемогу соціалістичної революції.

Разом з тим, потреба в союзниках вимагала від Леніна обережності у національному питанні. І він довів, якою досконалою зброєю може стати в умілих руках діалектика. Як неперевершений тактик, Ленін, з одного боку, обстоював «самий рішучий і

самий послідовний демократизм в усіх частинах національного питання», а з другого – відмовлявся від нього як прихильник класово – інтернаціональної парадигми. «Принцип буржуазного націоналізму – розвиток національності взагалі, – писав він, – звідси винятковість буржуазного націоналізму, звідси безвихідна національна криза» [1].

Відштовхуючись від даної тези, Ленін постарався зробити націоналізм страховиськом для дорослих, наділив його всіма уявними і не уявними недоліками. Наприклад, в одному місці Ленін пише: «Коли буржуазія боролась за свободу разом з народом, разом з трудящими, вона відстоювала повну свободу і повне рівноправ'я націй» [2]. А в іншому роз'яснює: «Але для буржуазії вимога рівноправ'я націй дуже часто рівносильна на ділі проповіді національної винятковості та шовінізму, дуже часто сумісна з проповіддю розподілення і відчуження націй» [3].

І так у Леніна всюди – те, що в інтересах класової боротьби у національному русі – добре, а що виходить за межі пролетарського вирішення національного питання, – погано.

Традиція спрощення і суто негативного використання розгляданого нами поняття, що склалась у марксистській літературі до 1917 р., у наступні